

posredni uticaj

(nekoliko teza za razgovor o temi kriza i književnosti)

mihajlo pantić

1. Ne bih problematizirao sam pojam krize budući da se on, ovom prilikom, uzima kao aksiomska, opšteprihvaćena činjena / stanje. Kada sam prijatelju ispričao neke postavke iz teksta koji upravo pišem odgovorio mi je: »ne mislim toliko o krizi, koliko je živim«. No, ipak, da bi uspostavili kakvu-takvu stabilnost pojma moramo odrediti paradigmu, izvesnu normalu, prema kojoj se kriza javlja kao odstupanje. Reč je o očiglednom antetičkom terminu — uvek se pre upitamo *kriza čega*, nego *šta je kriza*. Moram odmah reći kako sam uveren da novovekovni svet tu paradigmu ne poznaće, ili, još preciznije, novovekovni svet je svet krize bez paradigmе (ona je, u najboljem slučaju, samo podrazumevani, spekulativni rezultat). Gotovo da nijedan relevantni stvaralač (od Biblije naovamo) nije propustio da zabeleži kako je doba koje živi istovremeno i užasno i izuzetno — užasno po krizi koja je zahvatila civilizaciju, a izuzetno po tome što zahteva odredene promene (da li povratkom na neki desakralizovani kodeks ili propisivanjem određenih utopiskih projekcija ovde je manje važno). Kriza je svet sam, ili, barem, permanentno stanje modernog sveta. (To još uvek, naravno, ne znači da je svet po sebi »slab«).

2. Čini se da je danas svako ko »misli svet« pomalo i »krizolog«. Raspon je preširok, a podaci skale su različite vrednosti — od onih koji slede Huserovo viđenje krize kao stanje kojim se, u sukobu razuma i haotičnog sveta, na radikalnan način dovodi u pitanje centralni proces neke pojave, do onog našeg političara koji je, u svojoj tipičnoj, krutoj forumskoj krizofobi, umesto o krizi svojevremeno govorio o »progresijaciji negativnog trenda« (Stvar je uopravo ritualna — ono što ne postoji, ili, bolje, ono što ne želimo da priznamo da postoji uopšte nećemo imenovati. Kada nije u jeziku nije nigde. A ako se već ta lažno tabuirana reč i prevali preko usta, onda se, shodno dnevnim interesima ideologije govorio o »podsticajnosti krize«).

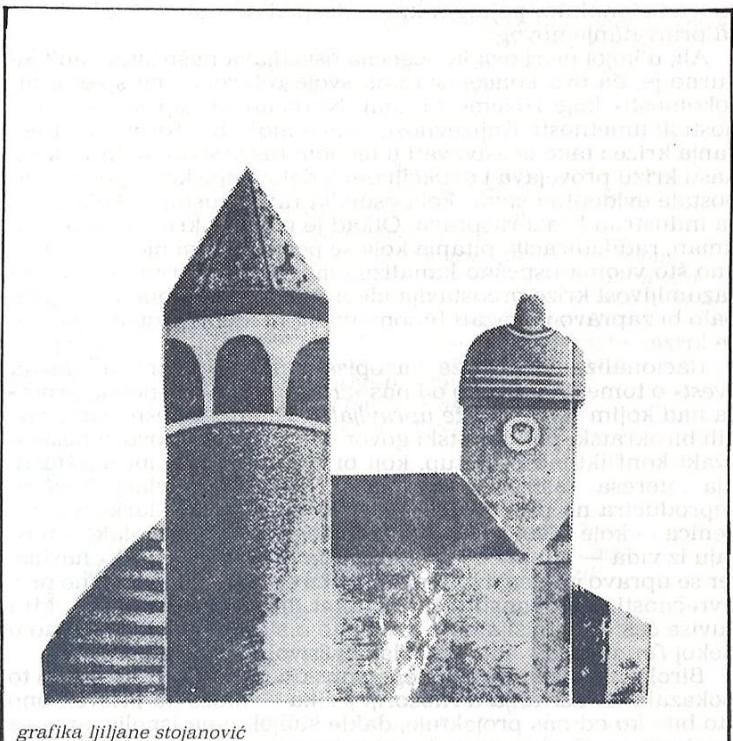
3. Trebalо bi, takođe, primetiti da se, novovekovnom spoznajom o nemoći pojedinca u odnosu na istoriju, razgovor o krizi pretvorio i u neku vrstu bekstva, odnosno, ustezanja od angažmana, a pseudointelektualističko ponavljanje neautentičnih »saznanja«. Vrlo često, prečesto, kada se nema o čemu govoriti, a valja sačuvati lažnu ozbiljnost i dubinu govora (Bolest savremenog intelektualca jeste bolest sterilne ozbiljnosti.) Poteže se topos »starih dobrih vremena« i otpočinje tirada o tome kako »svet više nije ono što je nekada bio«. (Uistinu nije, i sva je sreća da je tako.) Zapravo, istorija ne poznaje vankrizno vreme. Integralnost prvobitne ljudske jedinke koju konstatuju antropolozi i izučavaoci mitova, ma koliko stvarno moguća, jeste pre svega himera čoveka skeptičnog razuma koji je izgubio ili relativizovao svoju stajnu tačku. Ne bi se trebalо posebno priseteći onih teza koje o pesništvu govore kao o pokušaju vraćanja u »zoru sveta«, u stanje apsolutnog saglasja i izvornosti, o nastojanju iznalaženja čovekove ravnoteže i sa sobom samim i sa svetom. (Cela čar i začudnost umetničkog stvaralaštva upravo je u tom traženju, ne u pronalaženju.)

4. Oblici krize bliski književnosti (prividno profani, no ništa manje važni): konfuzija aksiologije, kriza javnog mnjenja, kriza izdavaštva, nečitanje kao kriza, estetička isključivost kao kriza umetničkog dijaloga, kriza uslova stvaralaštva, status književnosti kao mogući oblik krize, itd. Kriza književnosti sama po sebi ne postoji, jer književnost uvek samoprevazilazi vlastitu krizu. Na primer, podatak da je danas u realističkom hramu malo vernika svedoči kako je izmena stilskih formacija, pravaca, struja i stilova legitimni proces ispoljavanja književnosti, načinjenog opstanka i obnavljanja.

5. Govor o odnosu krize i književnosti ipak ima smisla, jer iako je književnost *svet za sebe* ona nije *svet mimo sveta*. Valja, međutim, izbegavati uspostavljanje pravolinijske etiologije između ovih kategorija. Ukoliko, možda, između krize i nekih drugih sfera ljudskog delovanja postoji jasna kauzalistička veza, izdons krize i književnosti uvek je u zoni *individualne mere*. To još uvek ne znači da se kriza ne može podvesti pod nekada vidljivu a nekada tek hipotetičku relaciju naspram književnosti, naprotiv, tačke dodira neosporno postoje (odredene teorije) psihologije stvaralaštva govore o umetnosti kao svojevrsnom izazu krize egzistencije, no to nije naša tema.

Da bih pobliže odredio moje viđenje kontakta krize i književnosti poslužiće se terminom *posrednog uticaja*, preuzetim iz, u postmodernizmu opet izrazito aktuelne, teorije haosa, odnosno, načinu jednu analogijsku sliku:

Ukoliko ste sinoć loše spavali to najverovatnije nije bilo usled opšteg raspada moralnih vrednosti, krize sistema, inflacije ili nečeg petnaestog, već, možda, zbog neke isključivo privatne sitnice, a možda i stoga što je vašem susedu, dva sprata niže, celu noć aritmično kapala česma — beton novih mastodontskih gradevina izuzetno dobro prenosi i umnožava nečujne vibracije. Bilo kako bilo, niko pouzdano ne može utvrditi zbog čega ste sinoć loše spavali, ali je, takođe, sasvim izvan spora da ste zbog nečeg imali loš san. Slično je i sa savremenim književnikom, odnosno, relevantnim književnim delom (ona koja nastaju kao puška jednodimenzionalna reakcija na »dnevnu temu« isključuju se iz ove teze) — teško je ustavoviti (a i čemu) poreklo *prvog podsticaja, prasliku* onoga što se u procesu nastanka izmenilo bezbroj puta da bi svoj konačni oblik uspostavilo kao jedini mogući i nezavisan od spoljnih faktora. Valjano delo prepoznaće se, između ostalog, i po tome što u procesu čitalačkog otkrivanja funkcioniše kao u sebi dovršen i ureden organizam, sposoban da se u procesu tog otkrivanja višestruko preobrazi a da opet sačuva svoju prepoznatljivost i neponovljivost. Primer: *Kolimske priče* V. Šalamova, istina, nikada ne bi nastale bez gulaga i totalitarizma, ali se one uopšte ne iscrpljuju tom činjenicom. Osim što govore o krizi, užasu i protivrečnosti sveta (i u neku ruku, na nivou *posrednog uticaja*, jesu izraz tog sveta) one, pre svega, svedoče o vitalnosti ljudske egzistencije, i o vitalnosti lite-

grafika Ljiljane Stojanović

rature same (prosev »principa nade«). Kojim bi načinom ostatak sveta (a čine ga svi oni koji nisu neposredno proživeli mehanizam logora) mogao da se, sa tolikom dubinskom sugestivnošću, uveri u jedan od oblika krize sveta, u neprestanu objavu novih formi starog principa zla da ne postoji umetničko (u ovom slučaju književno) delo kao svojevrsno simboličko telo, koje nikada ne može, *per se*, biti u krizi, ali vrlo često može, posredno, poticati od neke krize.

6. Kriza i književnost. Umesto kakvog stabilnog kraja parafraziram Krležu. O takvim se relacijama, rekao bi verovatno on, govori otkako je sveta i veka (kriza je stara koliko i svet — kriza sveta — kriza je svet) i tome se nema bog-zna-šta novo dodati a ni oduzeti. Jedino i najviše što možemo jeste da tu relaciju iznova uočimo i da pitanje o njoj iznova postavimo, sa stanovišta vlastite individualnosti, eventualno i u skladu sa zahtevima duha vremena u kojem živimo (ukoliko se, naravno, dogovorimo šta to u stvari znači), uvereni, uz to, da definitivnog odgovora nema i da je naš pristup tek jedan od mogućih. Dakle, ne umem da kažem bilo šta što bi imalo trajniji, a nekmoli integralniji karakter. Čim izgovorim rečenicu odmah u nju posumnjam. Nije li taj radikalni skepticizam znak svoje vrsne (individualne) krize. Krize kao permanentnog stanja duha.